

Regeringens proposition

1991/92:2

om lag om särskild personutredning i brottmål,
m.m.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 13 juni 1991.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås en ny lag om särskild personutredning i brottmål, m.m. Syftet med lagen är att åstadkomma ett mer flexibelt förfarande för att inhämta personutredning i brottmål.

Enligt den föreslagna lagen skall rätten i brottmål inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten, om det för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs särskild utredning om den misstänktes personliga förhållanden eller om vilka åtgärder som kan antas bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet. Rätten får besluta att inhämta yttrande så snart allmänt åtal har väckts eller tidigare, om den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl att anta att han har begått den. Frivårdsmyndigheten skall enligt förslaget ombesörja den utredning som behövs för yttrandet och får därvid förordna en särskild personutredare att bistå med sådan utredning. Vidare får rätten i likhet med vad som nu gäller förordna en läkare att avge läkarintyg beträffande den misstänkte.

En misstänkt är skyldig att för personutredning inställa sig hos frivårdsmyndigheten. Om den misstänkte inte inställer sig, får polismyndigheten lämna handräckning.

Som nu får frivårdsmyndigheten förordna en förtroendeman för den misstänkte om han samtycker till det.

Lagen föreslås träda i kraft den 1 juli 1992.

1 Förslag till

Lag om särskild personutredning i brottmål, m. m.
Härigenom föreskrivs följande.

1 § När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet, skall rätten inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten.

Ett sådant yttrande behöver dock inte inhämtas, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om rätten inhämtar utredningen på annat sätt.

2 § Beslut att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten skall meddelas så snart det lämpligen kan ske. Om allmänt åtal inte har väckts, får beslut meddelas endast under förutsättning att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för misstanken att han har begått brottet.

3 § Frivårdsmyndigheten skall ombesörja den utredning som behövs för yttrandet. Om det behövs för yttrandet, får frivårdsmyndigheten förordna en särskild personutredare att bistå med utredning.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för utredning på tid och plats som frivårdsmyndigheten bestämmer. Om den misstänkte uteblir, får polismyndigheten lämna handräckning för inställelsen.

4 § Visar det sig under utredningen att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får frivårdsmyndigheten förordna en förtroendeman för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det, skall förtroendemannen entledigas.

Ett uppdrag som förtroendeman upphör när

1. förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,
2. åtalet läggs ned,
3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges.
4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter eller villkorlig dom, eller
5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.

5 § Om det behövs för yttrandet och om inte särskilda skäl talar mot det, får frivårdsmyndigheten eller den som frivårdsmyndigheten utsett att bistå med personutredningen ta del av anteckningar och andra handlingar från förundersökningen samt vara närvarande vid förhör som hålls med den misstänkte.

6 § En socialnämnd skall på begäran av rätten, åklagaren eller frivårdsmyndigheten lämna upplysningar om den misstänkte och föreslå de åtgärder som nämnden anser behövs för att främja hans anpassning i samhället.

7 § Rätten får, när det finns skäl till det, förordna en läkare att avge läkarintyg om en misstänkt, under förutsättning som anges i 2 § andra meningen. Om rätten särskilt anger det i förordnandet, skall intyget omfatta de medicinska förutsättningarna för att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om avfattningen av läkarintyget. Endast en läkare som får avge utlåtande över en rättspsykiatrisk undersökning får förordnas att avge ett sådant intyg som avses i första stycket andra meningen.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för läkarundersökning på tid och plats som läkaren bestämmer. Om den misstänkte inte inställer sig får polismyndigheten lämna handräckning för att han skall komma till undersökningen.

8 § Från en verksamhet där sekretess gäller enligt 7 kap. 1 § eller 4 § första och tredje styckena sekretesslagen (1980:100) skall det utan hinder av sekretessen lämnas ut sådana uppgifter om en misstänkt som behövs för ett läkarintyg enligt 7 §.

9 § I ett ärende om nåd får justitiedepartementet och högsta domstolen inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten, upplysningar från en socialnämnd enligt 6 § eller förordna om läkarintyg enligt 7 §.

10 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om ersättning för uppdrag som särskild personutredare enligt 3 §, förtroendemän enligt 4 § och undersökningsläkare enligt 7 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1992, då lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål upphör att gälla. I fråga om förordnande om personundersökning och läkarundersökning som har meddelats före ikraftträdandet skall bestämmelserna i den gamla lagen fortfarande tillämpas.

Lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 22 § sekretesslagen (1980:100)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

7 kap.

22 §

Sekretess gäller hos domstol i brottmål samt i annat mål eller ärende, i fråga om vilket bestämmelserna om förundersökning i brottmål är tillämpliga, för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid *personundersökning*, rättspsykiatrisk undersökning eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i annan myndighets verksamhet för att gå domstol till handa med utredning som nu har nämnts.

Sekretess gäller hos domstol i brottmål samt i annat mål eller ärende, i fråga om vilket bestämmelserna om förundersökning i brottmål är tillämpliga, för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid *särskild personutredning*, rättspsykiatrisk undersökning eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i annan myndighets verksamhet för att gå domstol till handa med utredning som nu har nämnts.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1992.

¹ Lagen omtryckt 1989: 713

Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Häri genom föreskrivs att 9 och 12 §§ lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §²

Den som är under arton år får inte dömas till fängelse eller skyddstillsyn, om inte den som har vårdnaden om honom har blivit hörd i målet, där så lämpligen kunnat ske.

Innan någon som är under tjuugoett år döms till påföljd som avses i första stycket skall den som har utfört personundersökning i målet höras, om det finns skäl till det.

Rätten får överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård inom socialtjänsten endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 3 §. Ett sådant yttrande krävs också, om det inte finns särskilda skäl, för att rätten skall få döma den som är under tjuugoett år till fängelse i mer än tre månader.

Vårdnadshavare som hörs enligt första stycket har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

12 §³

Mål mot den som ej fyllt tjuugoett år skall alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte fyllt arton år för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse i mer än ett år, skall de tidsfrister iakttagas som är föreskrivna för åtgärder i mål vari den tilltalade är häktad. I stället för den tid om en vecka, som i 45 kap. 14 § rättegångsbalken är föreskriven för hållande av huvudförhandling, skall gälla en tid om två veckor.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 9 § tredje stycket, skall nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får dock yttrandet med rättens medgivande avgas senare.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 9 § andra stycket, skall nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får dock yttrandet med rättens medgivande avgas senare.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1992.

² Senaste lydelse 1985:398. Ändringen innebär att andra stycket upphävs.

³ Senaste lydelse 1988:822.

Lag om ändring i lagen (1991:000) om rättspsykiatrisk undersökning

Härigenom föreskrivs att 4 § i lagen (1991:000) om rättspsykiatrisk undersökning

4 §⁴

Rätten får överlämna någon till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning under förutsättning att det i målet har gjorts en rättspsykiatrisk undersökning eller har inhämtats ett läkarintyg enligt 7 § lagen (1964:542) om *personundersökning i brottmål*, som omfattar de medicinska förutsättningarna för att döma till sådan påföljd.

Rätten får överlämna någon till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning under förutsättning att det i målet har gjorts en rättspsykiatrisk undersökning eller har inhämtats ett läkarintyg enligt 7 § lagen (1991:000) om *särskild personutredning i brottmål, m. m.*, som omfattar de medicinska förutsättningarna för att döma till sådan påföljd.

Om den misstänkte vårdas enligt lagen (1991:000) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1991:000) om rättspsykiatrisk vård, behöver rätten dock endast inhämta utlåtande om de medicinska förutsättningarna från den chefsöverläkare som är ansvarig för vården.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1992.

⁴ Lydelse enligt prop. 1990/91: 58, SoU13, JuU34, rskr. 329.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 13 juni 1991

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Engström, Hjelm-Wallén, Göransson, Gradin, R. Carlsson, Johansson, Lindqvist, Lönnqvist, Thalén, Freivalds, Wallström, Lööw, Molin, Sahlin och Åsbrink

Föredragande: statsrådet Freivalds

Proposition om lag om särskild personutredning i brottmål, m. m.

1 Inledning

Inom justitiedepartementet upprättades år 1990 promemorian (Ds 1990:88) Ny lag om personutredning i brottmål. Promemorian innehåller förslag till en ny lag om personutredning i brottmål som skall ersätta lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål (LPU). En sammanfattning av promemorian samt promemorians lagförslag bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1* och *2*.

Departementspromemorian har remissbehandlats. Till protokollet i detta ärende bör fogas en förteckning över remissinstanserna, *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena har gjorts inom justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 84—1909).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 23 maj 1991 att inhämta lagrådets yttrande över lagförslag, som upprättats inom justitiedepartementet. De förslag som remitterats till lagrådet bör fogas till protokollet i detta ärende, *bilaga 4*. Lagrådet har lämnat förslagen utan erinran. Lagrådets yttrande bör fogas till protokollet i detta ärende, *bilaga 5*. I förhållande till lagrådsremissen har mitt förslag utvidgats med vissa följdändringar och i förslagen i övrigt vidtagits vissa redaktionella justeringar.

2 Allmän motivering

2.1 Allmänna utgångspunkter

Nuvarande ordning m. m.

Den misstänktes personliga förhållanden kan i många fall vara av avgörande betydelse för domstolens ställningstagande i påföljdsfrågan. Enligt 46 kap. 9 § rättegångsbalken skall domstolen, när det är fråga om att ådöma

annan påföljd än böter, se till att det finns utredning om de straff som den tilltalade tidigare dömts till och om hans levnadsomständigheter och andra personliga förhållanden som kan antas vara av betydelse. För att tillgodose behovet av utredning i den delen har domstolen bl. a. möjlighet att förordna om personundersökning av den misstänkte.

LPU infördes i samband med brottsbalkens (BrB) ikraftträdande år 1965. Lagen innehåller två särskilda personutredningsinstitut: personundersökning och läkarundersökning enligt 7 § LPU (s. k. § 7-intyg). Enligt lagen kan domstolen även inhämta upplysningar från bl. a. socialnämnd.

Vid sidan av dessa personutredningsformer kan domstolen bl. a. inhämta följande utredningar om den tilltalades person.

1) Yttrande från frivårdsmyndigheten under pågående övervakning (25 § frivårdsförordningen).

2) Yttrande från socialnämnd angående underårig (3 § lagen 1964: 167 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare).

3) Yttrande från länsstyrelse eller styrelse för hem för vård av missbrukare (31 kap. 2 § brottsbalken).

4) Rättspsykiatrisk undersökning enligt lagen (1966: 301) om rättspsykiatrisk undersökning.

När det gäller den som är dömd tidigare har domstolen även möjlighet att inhämta kriminalvårdens akt.

Även i de fall då domstolen inte i övrigt inhämtar någon särskild personutredning finns regelmässigt personbevis och kriminalregisterutdrag tillgängliga när målet avgörs.

I förundersökningsprotokollet finns vidare på personbladet vissa anteckningar om den misstänkte. Dessa är emellertid mycket kortfattade. I de fall då villkorlig dom skulle kunna komma i fråga skall den misstänkte beredas tillfälle att lämna vissa kompletterande upplysningar på en blankett (21 a § förundersökningskungörelsen 1947: 948).

Vid huvudförhandlingen finns möjlighet för rätten, åklagaren och försvararen att ställa frågor till den tilltalade och på det sättet få en bild av dennes personliga förhållanden. Den formen av utredning kommer i allmänhet mest till användning för att komplettera övrig personutredning.

Vissa ändringar gjordes i LPU i samband med 1973 års kriminalvårdsreform. Dessa innebär framför allt att tyngdpunkten i förfarandet vid personundersökning försköts från domstolen till frivårdsmyndigheterna. Domstolen fick vända sig till frivårdsmyndigheten för att få en personundersökning. Frivårdsmyndigheterna förstärktes med vissa tjänster för att kunna svara för utbildning och handledning av personundersökare samt svara för administration av undersökningsverksamheten. Avsikten var bl. a. att personundersökningarna härigenom, förutom att utgöra underlag för påföljdsvalet, skulle kunna utgöra ett bättre underlag för kriminalvårdens åtgärder. Frivårdsmyndigheten skulle också vid behov svara för hjälp och stöd åt den misstänkte under utredningstiden och fick därför bl. a. möjlighet att förordna en förtroendeman för honom (prop. 1973:173, JuU 41, rskr.374).

År 1979 genomfördes den förändringen i LPU att kravet på personundersökning som förutsättning för att döma till villkorlig dom avskaffades

(prop. 1978/79: 76, JuU 38, rskr. 408). Bakgrunden var att rättspraxis hade utvecklats i den riktningen att tidigare ostraffade personer regelmässigt dömdes till villkorlig dom vid vissa typer av brott och att det därför i åtskilliga fall där personundersökning var obligatorisk inte rådde någon tvekan om påföljden. Enligt vad som uttalades i propositionen skulle domstolarnas behov av information ofta kunna tillgodoses genom de registerutdrag som finns tillgängliga i målet jämte den tilltalades egna uppgifter under förhandlingen. Samtidigt underströks att uppmjukningen av kravet på personundersökning tog sikte endast på sådana brottstyper, där enligt rådande praxis tidigare ostraffade tilltalade regelmässigt får villkorlig dom, bl.a. egendomsbrott av inte alltför svår beskaffenhet, försäkringskassebedrägeri och vållande till annans död genom trafikolycka. Vid andra typer av brott borde enligt propositionen domstolen som regel inte döma till villkorlig dom utan att en personundersökning genomförs.

Personundersökningsförfarandet har enligt nuvarande lagstiftning till syfte

- att tjäna som underlag för domstolens påföljdsval,
- att tjäna som underlag för kriminalvårdens åtgärder under straffverkställigheten,
- att vid behov bereda den misstänkte möjlighet att få hjälp och stöd fram till dess att dom meddelas.

Det är rätten som beslutar om vilken personutredning som skall utgöra underlag för de beslut som skall fattas i ett brottmål. Det är således rättens behov av personutredning som i det nuvarande systemet avgör när en personundersökning tas in. Enligt nu gällande regler är personundersökning dessutom obligatorisk vid skyddstillsyn och fängelse i sex månader eller mer samt vid överlämnande till särskild vård (2 § LPU). I dessa fall kan rätten underlåta att ta in personundersökning bara om motsvarande utredning ändå finns tillgänglig för rätten.

Personundersökningsförfarandet har alltså dessutom syftet att tjäna som underlag för kriminalvårdens åtgärder samt att bereda den misstänkte möjligheter till hjälp och stöd fram till dess dom meddelas. Eftersom en dom på skyddstillsyn verkställs omedelbart fyller personundersökningen en viktig funktion som underlag till den behandlingsplan som bör upprättas så snart som möjligt. När det gäller fängelse är förhållandena något annorlunda. Med de nuvarande reglerna för personundersökning är det naturligt att många fängelsedomar inte föregås av en sådan undersökning eftersom den endast behöver utföras i mål där fängelse i sex månader eller mer kan komma i fråga. Av det totala antalet fängelsedomar är nämligen 70 % på mindre än sex månader. Det kan dessutom gå relativt lång tid mellan det att personundersökning utförs och straffverkställigheten börjar.

RRV-rapporten

Riksrevisionsverket (RRV) har genomfört en förvaltningsrevision av personundersökningsinstitutet. Syftet med granskningen var främst att analysera målen för verksamheten, kartlägga hur institutet fungerar i praktiken och bedöma om kostnaderna för verksamheten är rimliga i förhållande till

resultaten. RRVs arbete överlämnades till regeringen år 1984 (dnr. 84-1909). I revisionsrapporten finns förslag till sådana begränsade förändringar som enligt RRV kunde åstadkommas inom ramen för det nuvarande personundersökningsinstitutet. RRV framhöll emellertid att det för att tillgodose de krav som enligt RRVs bedömning bör ställas på ett effektivt personutredningssystem krävs en mer genomgripande förändring, som innebär att det nuvarande institutet ersätts med ett mer flexibelt utredningsförfarande. RRV lämnade i revisionsrapporten en skiss till ett sådant förfarande. En sammanfattning av revisionsrapporten finns fogad som bilaga till departementspromemorian.

Nya regler för påföljdsbestämning

Den 1 januari 1989 infördes två nya kapitel, 29 och 30 kap., i BrB med regler om påföljdsbestämning (prop 1987/88:120, JuU 45, rskr. 404). Den nya lagstiftningen innehåller allmänna regler om vad domstolarna skall ta hänsyn till vid påföljdsbestämningen. En av avsikterna med de nya reglerna var att främja tydligare motiveringar för domstolarnas ställningstaganden i påföljdsfrågan. Domstolarna skall vid sin bedömning skilja mellan faktorer som hänför sig till brottslighetens straffvärde och andra faktorer som kan vara av betydelse för påföljdsbestämningen som t.ex. gärningsmannens personliga förhållanden. Den nya regleringen har inte minskat utrymmet för att ta hänsyn till gärningsmannens personliga förhållanden. Enligt 30 kap. 4 § BrB skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Sådana omständigheter är till övervägande del av det slaget att de är hänförliga till den tilltalades personliga förhållanden.

De nya reglerna för påföljdsbestämning torde alltså inte ha minskat domstolarnas behov av att ha tillgång till särskild personutredning i brottmålen. Reglernas utformning gör emellertid att utredningarna i många fall torde kunna begränsas i förhållande till den omfattning som en normal personundersökning i dag har. Samtidigt har utvecklingen av påföljdssystemet medfört att det i andra fall finns ett ökat behov av grundliga personutredningar.

Ökat behov av personutredning genom nya varianter av skyddstillsyn

Under senare år har skyddstillsynspåföljden utvecklats väsentligt genom en vidgad och utförligare reglering av möjligheterna att förena påföljden med olika föreskrifter. Syftet bakom denna utveckling har varit att öka domstolarnas möjlighet att döma till skyddstillsyn i stället för fängelse.

År 1988 infördes kontraktsvården som ny sanktion för brott (prop. 1986/87:106, JuU 32, rskr. 279). Kontraktsvården är lagtekniskt konstruerad som en kvalificerad föreskrift vid dom på skyddstillsyn. Om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, skall domstolen i domen meddela en föreskrift om den behandlingsplan som den dömde har åtagit sig att följa (BrB 28 kap. 6 a § andra stycket). Frivårdsmyndigheten har det övergripande ansvaret för den ut-

redning som skall göras för att domstolen skall kunna ta ställning till en konkret behandlingsplan. I förhållande till den som skall ansvara för den tänkta behandlingen har frivårdsmyndigheten i detta liksom i andra sammanhang i första hand en förmedlande roll. Frivårdsmyndigheten har också ett stort inflytande över om förutsättningarna för kontraktsvård skall tas upp i samband med personundersökning eller yttrande till domstolen. Det förekommer att åklagare, försvarare eller domstol väcker frågan om kontraktsvård, men det normala är att frivårdsmyndigheten själv under personutredningen – personundersökning eller yttrande till domstolen – initierar en sådan utredning.

I januari 1990 startades försöksverksamhet på fem platser med samhällstjänst som sanktion för brott (prop. 1989/90:7, JuU10, rskr. 55, SFS 1989:928). Samhällstjänsten är också den lagtekniskt konstruerad som en föreskrift inom ramen för en dom på skyddstillsyn. Frivårdsmyndigheten administrerar samhällstjänsten. Det betyder att frivården tar fram lämpliga arbetsplatser, utreder den tilltalades lämplighet att utföra samhällstjänst samt upprättar arbetsplan och kontrollerar att planen fullföljs. Frågan om samhällstjänst kan komma i fråga bör enligt vad jag uttalade i propositionen i största möjliga utsträckning aktualiseras under personutredningsskedet. Jag påpekade vidare att det är viktigt att den som utför personutredningen i målet i de fall det kan vara aktuellt överväger möjligheterna till samhällstjänst (prop. 1989/90:7 s. 30). I likhet med vad som gäller för kontraktsvården har således frivårdsmyndigheten ett stort inflytande över förslag till samhällstjänst i det enskilda fallet.

Om systemet med föreskrifter vid dom på skyddstillsyn utvidgas ytterligare, kommer domstolarnas behov av personutredningar, och därmed också speciella insatser från frivårdsmyndigheten, att öka i motsvarande grad. Skall domstolarna ersätta fängelse med skyddstillsyn, krävs ofta en kvalificerad personutredning och en beskrivning av vad en föreskrift kan innebära i det enskilda fallet.

Särskilt om personutredning i rattfyllerimål

Den påföljdspraxis som tillämpats när det gäller rattfylleri har förändrats under de senaste tjugo åren. År 1965 dömdes endast 1 % till annan påföljd än fängelse för rattfylleri. Därefter har en förskjutning skett mot fler icke frihetsberövande påföljder främst skyddstillsyn i förening med föreskrift om behandling. År 1988 bestämdes påföljden till skyddstillsyn för 18 % av dem som dömdes för rattfylleri (1159 av totalt 6478). I ökad utsträckning har domstolarna således tagit hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden.

Frågan om påföljd för rattfylleri behandlades av statsmakterna senast i samband med de ändringar i trafiknykterhetslagstiftningen som trädde i kraft den 1 juli 1990 (prop. 1989/90:2, JuU2, rskr. 106, SFS 1990:149). Dessa innebar bl. a. att det grövre trafiknykterhetsbrottet, dvs. motsvarande det tidigare rattfylleriet, betecknas grovt rattfylleri, medan den mindre grova formen, som svarar mot det som förut vanligen kallades rattnykterhet, benämns rattfylleri.

Justitiekottet uttalade i lagstiftningsärendet bl.a. att det är angeläget att ta tillvara de möjligheter som finns att söka motverka fortsatt brottslighet – och därmed ett trafikfarligt beteende – genom behandling och andra former av stöd- och hjälpåtgärder. Utskottet underströk vidare att man vid flera tillfällen uttalat att det var angeläget att vid sidan av traditionell behandling även försöka ta tillvara de pedagogiska och andra effekter som utbildningsprogram av olika slag kan ge. Utskottet framhöll att någon särskild lagstiftning inte krävdes för att öppna möjligheter att förena skyddstillsyn med föreskrifter om deltagande i sådan utbildning och att det inom kriminalvården redan fanns utvecklade kurser och erfarenheter från området. Enligt utskottets mening borde verksamheten av det här slaget kunna ges en väsentligt bredare tillämpning och i det arbetet hade nykterhetsrörelsen, motororganisationerna och andra folkrörelser en viktig uppgift både när det gäller att utveckla kursmaterial och genom att aktivt delta i genomförandet av verksamheten (1989/90:JuU2 s. 24 och 26).

Personutredningen i rattfyllerimålen har en stor betydelse när det gäller förutsättningarna för domstolen att döma till skyddstillsyn med föreskrift om behandling eller utbildning. Behovet av och möjligheterna till att förena en skyddstillsynsdom med särskilda föreskrifter kan prövas i samband med personutredningen och då förankras hos den tilltalade och berörda vårdgivare samt andra som skall svara för vård och behandling eller utbildning i exempelvis s.k. rattfälliprogram. Domstolen får genom personutredningen information om vad skyddstillsynen kommer att innebära i det enskilda fallet.

I den mån domstolarna väljer att döma till skyddstillsyn för grovt rattfylleri har de också behov av personutredning som redovisar möjligheterna till behandling mot alkoholproblem och utbildning i alkoholfrågor m. m. i det enskilda fallet.

2.2 När skall särskild personutredning inhämtas?

Mitt förslag: Nuvarande regler om personundersökning ersätts med en föreskrift om att domstolen skall inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten, om det i ett brottmål behövs en särskild utredning om den misstänktes personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att den misstänkte avhåller sig från fortsatt brottslighet. Något yttrande behöver dock inte inhämtas, om domstolen redan har tillräcklig utredning eller inhämtar sådan på annat sätt. Det obligatoriska kravet på personundersökning vid vissa påföljder avskaffas.

Promemorians förslag överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: En stor majoritet av remissinstanserna har tillstyrkt eller lämnat förslaget utan erinran i denna del. Några remissinstanser anser att domstolen skall vara skyldig att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten för att kunna döma till skyddstillsyn.

Skälen för mitt förslag: Den kriminalpolitiska utvecklingen efter BrBs ikraftträdande har medfört ganska omfattande ändringar i påföljdssystemet. De tidsobestämda påföljderna ungdomsfängelse och internering har avskaffats samtidigt som strävandena generellt sett har gått i riktning mot minskad användning av fängelsestraffet. Denna utveckling har även påverkat inställningen till personutredning i brottmål. Slopandet år 1979 av kravet på personundersökning vid villkorlig dom är ett exempel på detta (jfr prop. 1978/79: 76). I promemorian görs bedömningen att personundersökning också ofta framstår som överflödigt i fall då det står klart att ett längre fängelsestraff måste ådömas oavsett de personliga förhållandena liksom när det gäller utläningar utan anknytning till Sverige. I andra fall torde personutredningen kunna göras betydligt enklare än vad som är normalt inom ramen för det nuvarande personundersökningsinstitutet.

Å andra sidan har påföljden skyddstillsyn utvecklats till att omfatta kontraktsvård, samhällstjänst samt olika andra former av föreskrifter om behandling m.m. Denna utveckling har ökat domstolarnas behov av personutredning. När det gäller kontraktsvård och samhällstjänst krävs ofta en omfattande personutredning innan domstolen kan döma till sådan påföljd.

Enligt 46 kap. 9 § rättegångsbalken skall — om brottet är sådant att annan påföljd än böter synes kunna ifrågakomma eller om det finns särskild anledning till det — utredning förebringas rörande straff som tidigare ådömts den tilltalade samt angående hans levnadsomständigheter och de förhållanden som kan antas vara av betydelse. I promemorian redogörs för vissa typfall vid vilka domstolen i allmänhet vid påföljdsbestämningen bör vara betjänt av någon form av kvalificerad och aktuell personutredning. Dessa är:

- a) vid vissa typer av förstagångsbrott när skyddstillsyn kan komma i fråga, vare sig alternativet är villkorlig dom eller fängelse;
- b) vid återfall, när den tidigare påföljden är skyddstillsyn eller villkorlig dom;
- c) vid återfall, när den tidigare påföljden är fängelse men det nya brottet och omständigheterna i övrigt är sådana att skyddstillsyn eller villkorlig dom kan övervägas;
- d) när omständigheterna tyder på att överlämnande till särskild vård bör övervägas;
- e) när fängelse är den normala påföljden men där det finns skäl att anta att den tilltalades personliga förhållanden med styrka talar för att annan påföljd väljs;
- f) i vissa fall när det visserligen står klart att fängelse skall ådömas men en närmare utredning rörande den tilltalades personliga förhållanden kan få betydelse för straffets längd (jfr 29 kap. 5 § BrB).

De remissinstanser som berört denna fråga har instämt i att det behövs en kvalificerad personutredning i de uppräknade fallen.

För egen del anser jag att de uppräknade typfallen i stort täcker de fall då domstolen normalt kan tänkas ha behov av en kvalificerad personutredning. I fall när det står klart att domstolen skall döma till ett längre fängelsestraff torde det enligt min mening normalt inte krävas någon

särskild personutredning, om det inte finns anledning att anta att det föreligger sådana omständigheter som avses i 29 kap. 5 § BrB som kan ha betydelse för fängelsestraffets längd.

I promemorian görs bedömningen att ett system där domstolarna själva i betydande utsträckning svarar för personutredningen är förenad med nackdelar från både praktiska och principiella synpunkter. Med en sådan ordning skulle det enligt promemorian otvivelaktigt föreligga avsevärd risk för att domstolarnas underlag blir bristfälligt. Det kan exempelvis inte komma i fråga att enbart hålla sig till uppgifter som den misstänkte lämnar vid huvudförhandlingen. Mot en sådan ordning talar dels behovet av att i viss utsträckning kontrollera uppgifterna, dels svårigheterna att vid en i princip offentlig rättegång skapa goda förutsättningar för ett tillräckligt ingående uppgiftslämnande i ofta djupt personliga hänseenden. Därtill kommer den utveckling som skett av påföljden skyddstillsyn som jag redogjort för tidigare.

Den kompetens som finns inom frivården när det gäller verkställigheten av skyddstillsynsdomar och eventuella föreskrifter som förenas med domen kan domstolen inte tillgodogöra sig om inte frivårdsmyndigheten får tillfälle att yttra sig. Bl.a. detta talar enligt promemorian med styrka för att frivården bör få ett större ansvar för personutredningen än vad som gäller i dag, då de flesta personundersökningarna utförs av utredare utanför frivårdsorganisationen. En stor majoritet av remissinstanserna delar denna uppfattning.

Även jag anser att frivården bör få ett vidgat ansvar för personutredningen i brottmål. Som påpekas i promemorian skulle domstolarna knappast kunna åläggas någon mera detaljerad och långtgående utredningsplikt utom huvudförhandlingen. Det ligger i domstolarnas och parternas intresse att personutredningen är koncentrerad och vederhäftig. Lika fall skall naturligtvis även när det gäller personutredning behandlas lika. Detta förutsätter att den utförs av kvalificerad personal med erfarenhet bl.a. av domstolarnas praxis och behov av utredning. Det sagda innebär, som påpekas i promemorian, att man även i framtiden behöver yrkesmässigt utförda personutredningar av det slag som personundersökningar och yttrande från en frivårdsmyndighet utgör.

Om den misstänkte står under övervakning eller om övervakningen nyligen har upphört, inhämtar domstolarna i dag tämligen regelmässigt yttranden från frivårdsmyndigheten (se 25 § frivårdsförordningen 1983:250) i stället för att förordna om en personundersökning. Den misstänkte är då känd hos myndigheten och yttrandet innehåller en kort redogörelse för den misstänktes aktuella förhållanden och ofta ett påföljdsförslag. Enligt promemorian svarar dessa yttranden till innehåll och omfattning i de flesta fall väl mot domstolarnas behov av särskild personutredning i de fall då läkarundersökning eller särskilda yttranden inte är föreskrivet eller annars påkallat. Ingen remissinstans har haft någon annan uppfattning. Yttrandena bygger i allmänhet på att en personundersökning har utförts i samband med den tidigare lagföringen. Yttrandet blir därför en påbyggnad till den tidigare personutredningen som regelmässigt finns tillgänglig för domstolen och frivårdsmyndigheten.

I promemorian föreslås att personundersökningsinstitutet i sin nuvarande form ersätts med ett system där frivårdsmyndigheterna får till uppgift att avge yttranden inte bara beträffande sina aktuella klienter utan även beträffande andra. En stor majoritet av remissinstanserna har ställt sig bakom förslaget. Även jag är av den uppfattningen att yttranden från frivårdsmyndigheten väl kan fylla domstolarnas behov av underlag för sina beslut i påföljdsfrågor. Ett yttrande i ett fall där tidigare personutredning inte finns måste naturligtvis vara mer allsidigt till sitt innehåll än de nuvarande yttrandena enligt 25 § frivårdsförordningen. Ett system med yttranden från frivårdsmyndigheterna bör emellertid enligt min mening, inte minst tack vare frivårdsmyndighetens höga kompetens, kunna bli mindre formbundet än det nuvarande personundersökningsinstitutet. Därmed kan personutredningens innehåll och omfattning anpassas ytterligare till behovet i det enskilda fallet.

Obligatoriska regler om yttrande?

Enligt 2 § LPU får ingen dömas till fängelse i sex månader eller mer eller till skyddstillsyn eller överlämnas till särskild vård utan att personundersökning har ägt rum. En personundersökning krävs dock inte, om någon annan motsvarande utredning finns tillgänglig för rätten.

Jag har tidigare med utgångspunkt från promemorieförslaget angett sex typfall då det i allmänhet är motiverat att inhämta särskild personutredning. En annan fråga är emellertid i vilka fall det bör vara i princip obligatoriskt att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten.

Beträffande *överlämnande till särskild vård* anges i samtliga fall i lag vilka yttranden eller läkarundersökningar som krävs för att överlämnande skall få ske. Sådan personutredning är i allmänhet tillräcklig för att man skall kunna bedöma påföljdsfrågan och detta även om annan påföljd trots allt skulle komma i fråga. I likhet med vad som föreslås i promemorian och som tillstyrkts eller lämnats utan erinran av en bred majoritet av remissinstanserna anser jag därför att det nuvarande obligatoriet för sådana fall kan tas bort.

Som skäl för att välja *skyddstillsyn* som påföljd skall rätten beakta om det finns anledning att anta att den påföljden kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet (30 kap. 9 § första stycket BrB). Skyddstillsyn anses vara utesluten endast om det helt saknas anledning att anta att påföljden kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet (prop. 1987/88: 120 s. 105). Rätten behöver vid skyddstillsynsdomar regelinmässigt en utredning om den misstänktes personliga förhållanden. Det är, såsom framhålls i promemorian, i allmänhet inte tillräckligt att domstolen endast lägger anteckningar i förundersökningsprotokollet och eventuella registerutdrag samt uppgifter av den misstänkte vid huvudförhandlingen till grund för sin bedömning. I promemorian framhålls dessutom att frivårdsmyndigheten genom att ge en beskrivning av vad en övervakning eller särskilda föreskrifter kan komma att innebära i det enskilda fallet kan ge domstolen ytterligare grund för sitt ställningstagande i påföljdsfrågan. Som jag påpekat tidigare förutsätter de nya varianterna av

skyddstillsyn – kontraktsvård och samhällstjänst – att domstolen har en kvalificerad utredning om förutsättningarna för verkställigheten av en sådan skyddstillsyn. Enligt förslaget i promemorian avskaffas visserligen den obligatoriska skyldigheten att företa personundersökning vid dom till skyddstillsyn. Samtidigt uttalas emellertid att principen bör vara att yttrande från frivårdsmyndigheten inhämtas i dessa fall. De flesta remissinstanserna har instämt i promemorians förslag men några remissinstanser anser att det bör vara formellt obligatoriskt med yttrande innan någon döms till skyddstillsyn.

För egen del anser jag att övervägande skäl talar för att det inte heller vid skyddstillsyn bör vara formellt obligatoriskt att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten. Jag vill dock i sammanhanget stryka under att en domstol enligt mitt förslag alltid skall inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten då det behövs en särskild utredning om den misstänktes personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att den misstänkte avhåller sig från fortsatt brottslighet. Enda undantaget härifrån gäller fall där domstolen på annat sätt fått tillgång till eller inhämtar en sådan utredning. Skillnaden mot nuvarande ordning är således i praktiken inte särskilt stor i det här avseendet. Om det nuvarande formella obligatoriet avskaffas bör emellertid domstolarna kunna handlägga vissa mål där valet av påföljd framstår som uppenbart, på ett enklare och smidigare sätt.

I detta sammanhang finns det anledning att särskilt ta upp frågan om personutredning vid trafiknykterhetsbrott.

Ett av de brott där det nuvarande kravet på personundersökning för att få döma till skyddstillsyn torde ha påverkat påföljdspraxis är de grova trafiknykterhetsbrotten. Särskilt vid vissa domstolar har det vid den typen av brott varit sällsynt att det förordnats om personundersökning. I praktiken har detta inneburit att domstolen redan på formella grunder varit förhindrad att döma till skyddstillsyn. De vidgade möjligheter att döma till en inte frihetsberövande påföljd vid grovt rattfylleri, som är ett resultat av den lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1990, har ökat behovet av personutredning i denna typ av mål. Såsom påpekades i propositionen och utskottsbetänkandet (prop. 1989/90:2, JuU2) torde utrymmet för villkorlig dom i dessa fall vara begränsat till följd av att en stor majoritet av de dömda har kroniska alkoholproblem. Även om sådana problem inte automatiskt kan tas till intäkt för att det föreligger risk för fortsatt rattfylleribrottslighet, är detta naturligtvis ofta förhållandet. Den påföljd som då kommer i fråga som alternativ till fängelse är skyddstillsyn (prop. 1989/90:2 s. 41).

Även om mitt förslag innebär att det kommer att vara möjligt att döma till skyddstillsyn vid grovt rattfylleri utan något yttrande från frivårdsmyndigheten, vill jag stryka under att ett sådant yttrande självfallet normalt bör inhämtas när det inte står klart att annan påföljd än fängelse är utesluten. Samtidigt är det naturligtvis viktigt att yttrandet i så fall begränsas till sådana frågor som är av särskild betydelse för domstolens påföljdsval. En stor del av det slag av upplysningar som i dag normalt finns i en personundersökning torde härvid vara av mindre betydelse. Vad som är av särskild betydelse är framför allt uppgifter om den misstänktes alkoholberoende

samt om förutsättningarna för att förena en skyddstillsynsdom med eventuella föreskrifter om vård och behandling eller utbildning exempelvis i form av s.k. rattfalleprogram. Här, liksom i andra fall, är det naturligtvis angeläget att domstolarna och frivårdsmyndigheterna generellt diskuterar hur yttrandena bör utformas och vilken typ av uppgifter som bör ligga till grund för dessa i syfte att undvika onödigt merarbete och uppnå en koncentration på sådana förhållanden som är av direkt betydelse för domstolarnas beslutsfattande.

Jag vill i sammanhanget också på nytt framhålla att det finns starka skäl att anta att de flesta som döms för grovt rattfylleri har sådana betydande alkoholproblem att risken för återfall är påtaglig. Detta bekräftas också av att så stor andel av de grova rattfyllerierna — trots ett högt mörkertal — utgör återfall. Insikten om alkoholproblemets betydelse för de grova rattfyllerierna har också varit en utgångspunkt för de nya reglerna om körkortstillstånd, som trafiksäkerhetsverket har beslutat och som skall gälla från och med den 1 juni 1991, för den som har dömts för brott mot 4 § eller 4 a § trafikbrottslagen (1951:649) och därvid haft en alkoholkoncentration i blodet som uppgått till minst 1,5 promille (prop. 1988/89:134 s. 24, TSVFS 1990:70). Den dömde skall för att få körkortstillstånd ge in ett utlåtande till körkortsmyndigheten, utfärdat av läkare med specialistkompetens, som styrker att kravet på ett nyktert levnadssätt enligt 7 § andra stycket körkortslagen (1977:477) är uppfyllt. Utlåtandet skall belysa den dömdes alkohol- och drogvanor och grundas på en tids observation, resultaten av laboratorieundersökningar med avseende på missbruk samt psykologisk testning, om detta bedöms lämpligt.

Inte minst mot bakgrund av dessa regler bör den misstänkte redan vid den personutredning som görs i brottmålet ha ett betydande intresse av att hans alkoholproblem utreds och att han får hjälp och stöd med att komma till rätta med dessa. Både utländska och svenska erfarenheter talar för att inte minst s.k. rattfalleprogram kan utgöra ett viktigt led i ett sådant arbete.

Jag återgår nu till frågan om särskild personutredning skall vara obligatorisk i vissa fall.

Det finns många fall då det står klart att påföljden måste bestämmas till ett *fängelsestraff* av betydande längd oavsett den tilltalades personliga förhållanden. För domstolens avgörande av påföljdsfrågan är det då endast i undantagsfall — främst när det föreligger vissa av det slags omständigheter som avses i 29 kap. 5 § BrB — som det kan krävas någon särskild personutredning.

Från den utgångspunkt jag tidigare redovisat — att personutredningen inom ramen för den av mig föreslagna lagstiftningen i princip bör begränsas till vad som behövs för domstolens avgörande av påföljdsfrågan — anser jag det naturligt att även det nu gällande kravet på personundersökning för dom på fängelse sex månader eller mer bör avskaffas. Också i detta avseende har jag stöd av remissinstanserna för min uppfattning.

Jag vill emellertid i sammanhanget erinra om att det i promemorian framhålls att domstolens och kriminalvårdens behov av personutredning i stor utsträckning sammanfaller när det gäller skyddstillsyn, medan förhållandena är annorlunda när det gäller kriminalvård i anstalt. Med det

nuvarande systemet får kriminalvården viss information genom personundersökningar som kan användas vid anstaltsplaceringen. Vid en genomgång i november 1989 av dem som tagits in i kriminalvårdsanstalt första gången – och tidigare inte dömts till skyddstillsyn – visade det sig att det endast beträffande en tredjedel hade utförts personundersökning. Således saknar kriminalvården i dag i de flesta fall personutredning som underlag för beslutet om anstaltsplacering. Detta är en följd av att det är obligatoriskt för domstolen att ta in en personundersökning först om det är fråga om att döma till fängelse i sex månader eller mer.

Att personundersökning saknas vid så många fängelsedomar har uppenbarligen inte medfört några svårare olägenheter för kriminalvården. Att kravet på särskild personundersökning avskaffas för domar på fängelse i sex månader eller mer bör inte heller förorsaka några nämnvärda problem. Har den dömda varit häktad före domen, har kriminalvården möjlighet att under häktningstiden göra den utredning som behövs för anstaltsplaceringen. Beträffande en fängelsedom som inte varit häktad förflyter det ofta en tid mellan domen och straffverkställigheten som bör lämna tillräckligt utrymme för att inhämta de uppgifter som behövs för beslut om anstaltsplacering. Mot denna bakgrund anser jag, i likhet med vad som anförts i promemorjan, att kriminalvården själv bör ta in den utredning som behövs för anstaltsplaceringen och/eller åtgärder under verkställigheten av ett fängelsestraff och att den utredning som domstolen får från frivårdsmyndigheten skall vara inriktad på uppgifter som behövs för att avgöra påföljdsfrågan.

Min slutsats är således, liksom den som redovisats i promemorian, att det inte bör finnas några fall då domstolen obligatoriskt skall inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten. Det är i stället domstolens behov av sådan utredning för att besluta i påföljdsfrågan m.m. som avgör om det skall genomföras någon utredning.

2.3. Ordningen för att inhämta personutredning

Mitt förslag: Domstolen får inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten så snart allmänt åtal är väckt mot den misstänkte. I de fall då allmänt åtal ännu inte är väckt, liksom när det gäller enskilt åtal, bibehålls det nuvarande kravet på att yttrande får inhämtas endast om den misstänkte har erkänt gärningen eller om det annars finns sannolika skäl för misstanke att han har begått brottet.

I normalfallet bör personalen vid frivårdsmyndigheten genomföra utredningen och svara för yttrandet till domstolen. Myndigheten får emellertid förordna en särskild personutredare för att bistå med den utredning som behövs för yttrandet.

Den misstänkte är skyldig att inställa sig hos frivårdsmyndigheten för utredning. Myndigheten får begära polishandräckning för att kunna utföra utredningen.

Promemorians förslag överensstämmer i stort med mitt förslag. Något förslag om att frivårdsmyndigheten skall kunna begära polishämtning av den misstänkte för att kunna genomföra utredningen fanns dock inte i promemorian.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser har i stort tillstyrkt eller lämnat förslaget utan erinran när det gäller den föreslagna ordningen för att inhämta yttrande. Flera remissinstanser har förordnat att den misstänkte skall kunna hämtas genom polisens försorg för utredning hos frivårdsmyndigheten. Statens rättspsykiatriska klinik i Stockholm anser att det bör införas en regel som gör det möjligt att införskaffa socialutredning som underlag för § 7-undersökning.

Skälen för mitt förslag: Enligt LPU får domstolen förordna om personundersökning endast om den misstänkte har erkänt gärningen eller annars sannolika skäl föreligger att han har begått den. Beträffande yttranden från frivårdsmyndigheten finns i dag inga motsvarande villkor.

Enligt promemorian får det från integritetssynpunkt anses rimligt att varje beslut om att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten skall kräva tillräckligt hög grad av misstanke mot den som skall bli föremål för personutredningen. Någon särbehandling i detta hänseende av dem som redan är föremål för kriminalvård bör enligt promemorian inte ske.

En ordning, som för ett förordnande om personutredning kräver att den misstänkte har erkänt gärningen eller att det annars finns sannolika skäl för misstanken att han har begått brottet, innebär naturligtvis att den misstänkte inte utan goda grunder blir föremål för det intrång i hans personliga integritet som en sådan utredning medför. Ibland medför emellertid en sådan regel att det måste hållas en särskild förhandling på grund av personundersökningsfrågan. Detta är naturligtvis negativt från effektivitets- och kostnadssynpunkt och har nackdelar också för den misstänkte.

Ett åtal föregås av en åklagarprövning huruvida tillräckliga skäl för åtal föreligger. Kravet är härvid att åklagaren, med utgångspunkt från den föreliggande utredningen, skall kunna räkna med en fällande dom. Mot denna bakgrund hävdas i promemorian att en särskild prövning från domstolens sida i frågan om sannolika skäl föreligger normalt inte är motiverad i de fall då allmänt åtal är väckt. I promemorian framhålls att en regel som inte kräver någon prövning i dessa fall förenklar domstolarnas hantering av frågan. Den olägenhet från integritetssynpunkt som en sådan ordning kan innebära för de misstänkta som förnekar brott uppvägs enligt promemorian av att domstolen inte behöver göra en från olika synpunkter olämplig förhandsbedömning av skuldfrågan. Enligt promemorian kan det dock finnas vissa situationer då domstolen inte bör inhämta yttrande trots att åtal har väckts och påföljdsfrågan är sådan att det i och för sig finns behov av ett yttrande. Det kan vara därför att brottet verkar vara preskriberat eller att det annars finns särskilda skäl att anta att åtalet kan komma att ogillas.

De remissinstanser som har behandlat frågan om förutsättningarna för att inhämta ett yttrande från frivårdsmyndigheten har ställt sig bakom promemorians förslag.

Också för egen del anser jag att övervägande skäl talar för att domstolen

skall kunna inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten så snart allmänt åtal är väckt mot den misstänkte. Detta torde inte heller i praktiken innebära någon större skillnad i förhållande till vad som nu tillämpas. I de fall då allmänt åtal ännu inte är väckt liksom när det gäller enskilt åtal bör, i likhet med vad som föreslås i promemorian, de nuvarande kraven på erkännande eller sannolika skäl gälla. Jag kan också instämma i att det finns vissa undantagsfall när domstolen, trots att allmänt åtal har väckts, inte bör begära något yttrande.

En annan fråga som tas upp i promemorian är om domstolen i beslutet om att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten också bör ange i vilket syfte yttrandet begärs. I den nuvarande ordningen skall domstolen vid behov ange "vilken behandlingsform personundersökningen företrädesvis bör avse" (1 § förordningen 1964:567 om personundersökning i brottmål). Det är dock sällan som domstolen i beslutet om personundersökning anger att undersökningen skall inriktas på någon speciell påföljd. Enligt promemorian är det vanligare att frivårdsmyndigheten, åklagaren, försvararen eller domstolen under hand tar upp frågan om vilken inriktning undersökningen bör ha.

Det är förmodligen sällan som domstolen redan vid beslutet om att inhämta ett yttrande har tillräcklig grund för att styra in personutredningen på förutsättningarna för någon viss typ av åtgärd. Allmänt sett gäller naturligtvis att yttrande normalt kommer att inriktas på om det finns särskilda skäl för att döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn. När så är fallet finns det inte anledning att särskilt ange detta i beslutet. När det gäller sådana skäl som kan föreligga för att välja ett fängelsestraff, dvs. brottslighetens straffvärde och art samt om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott, är dessa av ett sådant slag att det regelmässigt saknas anledning för frivårdsmyndigheten att yttra sig i den delen. Har emellertid åklagaren eller den tilltalade väckt frågan om exempelvis kontraktsvård eller andra särskilda föreskrifter inom ramen för en skyddstillsyn, bör domstolen enligt min mening i beslutet om att inhämta yttrande upplysa om detta. Samma sak bör gälla om det exempelvis finns anledning att anta att det föreligger personliga förhållanden av det slag som avses i 29 kap. 5 § BrB eller yttrandet begärs enbart för att utgöra underlag för beslut i en viss fråga. Detta kan exempelvis gälla beslut om utvisning förutsatt att personutredningen i en sådan fråga inte bättre inhämtas genom invandrarverket.

Personutredningen och yttrandet

Som underlag för sitt yttrande enligt den nya ordningen bör enligt promemorian frivårdsmyndigheten ta in den utredning som bedöms nödvändig i det särskilda fallet. Utgångspunkten skall vara domstolens behov av underlag för sin påföljdsbestämning. I sitt yttrande skall frivårdsmyndigheten lämna en sammanfattning av utredningen.

Den föreslagna ordningen innebär att det nuvarande formaliserade personundersökningssystemet måste ersättas av ett mer flexibelt utredningsförfarande. Utredningarna bör vara betydligt mer anpassade till för-

hållandena i det enskilda fallet än vad personundersökningarna är i dag. Det kan enligt promemorian ibland kanske vara tillräckligt att frivårdsmyndigheten konstaterar att det inte behövs någon ytterligare utredning eftersom det i det enskilda fallet står klart att det inte finns någon risk för fortsatt brottslighet, medan det andra gånger kanske behövs en förhållandevis omfattande utredning och planering av behandlingsinsatser t.ex. när det gäller kontraktsvård. I likhet med de flesta av remissinstanserna delar jag denna uppfattning.

I normalfallet bör enligt promemorian personalen vid frivårdsmyndigheten genomföra utredningen och svara för yttrandet till domstolen. Några remissinstanser har uttryckt farhågor för att detta i grunden kommer att förändra frivårdsarbetet och att det blir ett utredningsarbete i stället för som nu ett behandlingsarbete. Vidare har det vid remissbehandlingen framhållits att det kan bli svårt för en mindre frivårdsmyndighet att klara variationer i mängden yttranden som domstolarna kommer att begära. För egen del ser jag det inte så. Som jag senare skall återkomma till bör självfallet frivårdsorganisationen tillföras resurser som motsvarar behovet på grund av att nya uppgifter läggs på den. Även med sådana nya uppgifter kommer dock behandlingsarbetet att utgöra det klart dominerande inslaget i verksamheten. Med de kunskaper och den erfarenhet som finns inom frivården bör också förutsättningarna för ett ändamålsenligt och effektivt utredningsarbete förbättras väsentligt. Hur resurserna bäst utnyttjas är en fråga som torde lösas bäst på den lokala nivån. Det kan dessutom naturligtvis i vissa fall bli nödvändigt att anlita en särskilt förordnad personutredare. Detta gäller särskilt inom frivårdsmyndigheter vars verksamhetsområde omfattar geografiskt så stora områden att det är svårt för den fast anställda personalen hos myndigheten att utan alltför stora insatser genomföra utredningen.

Som framgår av vad jag nyss har anfört skall utgångspunkten för utredningen vara domstolens behov av underlag för påföljdsbestämningen. Detta innebär att utredningen bör koncentreras på sådana omständigheter rörande den misstänkte som i allmänhet tillmäts betydelse vid denna prövning. Tyngdpunkten bör ligga på den misstänktes aktuella situation. Det är från effektivitetssynpunkt viktigt att – såsom också sker i flertalet fall i dag – alla möjligheter tas till vara att utnyttja redan existerande utredning, t.ex. kriminalvårdens och socialtjänstens akter. Jag utgår ifrån att vissa uppgifter som den misstänkte själv lämnar bör kontrolleras på något sätt, i vart fall om de skall läggas till grund för yttrandet till domstolen. I det nu gällande systemet med personundersökningar är det snarast regel att under utredningen höra en eller flera referenspersoner. Behovet av att kontrollera uppgifter genom referenser eller på annat sätt bör avgöras från fall till fall. Min bedömning är att frivårdsmyndigheterna bör kunna avgöra vilka uppgifter som här behöver kontrolleras.

Vid sidan om en bedömning av hur grovt brottet är – vilken inte ankommer på frivårdsmyndigheten – och eventuell tidigare kriminalitet torde enligt promemorian domstolen vid valet av påföljd i de flesta fall framför allt fästa avscende vid risken för fortsatt brottslighet samt behovet av och de praktiska förutsättningarna för sådana åtgärder som kan vidtas inom ramen för en dom på skyddstillsyn. En kortfattad redogörelse för

sådana omständigheter som kan ha betydelse i detta avseende bör därför enligt promemorian lämnas i yttrandet.

Jag anser, i likhet med remissinstanserna, att yttranden som mer direkt än dagens personundersökningar tar sikte på möjliga åtgärder för att minska risken för återfall i brott bättre fyller domstolarnas behov av personutredning än nuvarande ordning. Beträffande sådana brott där fängelse är normalstraffet och endast starka personliga skäl eller sådana särskilda skäl som avses i 30 kap. 9 § andra stycket BrB kan medföra att en icke frihetsberövande påföljd väljs är det, som påpekas i promemorian, viktigt att en noggrann redogörelse lämnas för de speciella omständigheter som erfarenhetsmässigt tillmäts betydelse av domstolarna. I vissa typer av mål är det nödvändigt att tämligen utförligt redogöra för en misstänkts missbruksproblem och de åtgärder som har vidtagits eller som planeras för att komma till rätta med problemen.

I likhet med flera remissinstanser vill jag betona att ett väl fungerande personutredningsförfarande förutsätter att det finns väl utvecklade och regelbundna kontakter mellan framför allt domstolar och frivårdsmyndigheter såväl när det gäller inriktningen av enskilda yttranden, vilken även bör diskuteras med den misstänkte och hans försvarare, som när det gäller uppläggnings- och underlaget för yttrandena i olika typer av situationer. Ett av de främsta syftena med mitt förslag är att skapa förutsättningar för ett mer flexibelt och till domstolens behov avpassat personutredningsförfarande. För att detta syfte skall kunna uppnås är det nödvändigt att berörda myndigheter gemensamt och i samråd verkar för att tillgängliga resurser utnyttjas på ett så ändamålsenligt och effektivt sätt som möjligt.

Statens rättspsykiatriska klinik i Stockholm anser i sitt remissvar att det nya förfarandet kan komma att försvåra § 7-undersökningarna och göra de rättspsykiatriska undersökningarna mer tidskrävande och att det därför bör finnas bestämmelser som gör det möjligt att införskaffa socialutredning som underlag för § 7-undersökningar. Socialstyrelsen har i sitt remissvar påpekat att läkare, när de i dag utfärdar § 7-intyg, normalt har tillgång till en personundersökning. Styrelsen förmodar att kvalitén på personutredningarna, i jämförelse med nuläget, kommer att höjas när de i det föreslagna systemet kommer att utföras av frivårdsmyndigheten.

Min bedömning är att även i fortsättningen ett beslut om att inhämta § 7-intyg normalt kommer att föregås av ett yttrande från frivårdsmyndigheten. Domstolen torde i regel inte ha underlag för ett beslut om § 7-intyg förrän det finns någon annan social utredning tillgänglig i brottmålet som pekar på behovet av ett sådant intyg. Jag vill i detta sammanhang även peka på bestämmelsen i 8 § som innebär att de uppgifter om den misstänkte som finns hos hälso- och sjukvården och socialtjänsten och som behövs för ett § 7-intyg skall lämnas ut till undersökningsläkaren. I den mån dessa uppgifter inte redan finns tillgängliga för läkaren kan denne alltså själv införskaffa dem. Jag anser därför att det nya förfarandet inte behöver innebära att läkaren vid utfärdandet av ett § 7-intyg har ett sämre underlag än tidigare. I sammanhanget vill jag emellertid peka på den kvalificerade form av § 7-intyg som enligt vad riksdagen nyligen beslutat skall kunna ligga till grund för överlämnande till psykiatrisk tvångsvård

som brottspåföljd (rättspsykiatrisk vård) i vissa fall (prop. 1990/91:58, JuU34, SoU13, rskr. 329). Ordningen med sådana kvalificerade § 7-intyg, som i princip skall utfärdas av rättspsykiatriker, införs den 1 januari 1992. I dessa fall är det naturligtvis särskilt angeläget att undersökningsläkaren har tillgång till tillräcklig social utredning om den misstänkte för att kunna ta ställning till om de medicinska förutsättningarna för rättspsykiatrisk vård är uppfyllda. Det får ankomma på socialstyrelsen som tillsynsmyndighet att här noga följa tillämpningen och ta de initiativ som kan visa sig behövas för att säkerställa att undersökningsläkaren får tillgång till det underlag som behövs.

Det kan ibland vara svårt att få fram en personutredning på grund av att den misstänkte inte svarar på kalleelser eller helt låter bli att komma till avtalade samtal. När det gäller § 7-intyg har läkaren möjlighet att få handräckning från polismyndigheten för att få den misstänkte till en undersökning. I promemorian diskuteras, utan att något förslag läggs fram, om inte också frivårdsmyndigheten bör ha sådan möjlighet.

Frivårdsmyndigheten kan i dag använda sig av handräckning från polismyndigheten för att få kontakt med den som har en pågående övervakning (38 kap. 12 § BrB). I praktiken används denna möjlighet i liten utsträckning beroende på att polisen sällan prioriterar denna typ av uppgifter och att det ofta rör sig om personer som saknar fast bostad och arbete och som därför ofta kräver inte obetydliga insatser för att polisen skall få tag i dem. Som skäl för att inte lägga fram något förslag om möjlighet för frivårdsmyndigheten att begära polishandräckning anförs i promemorian att den misstänkte i de flesta fall har ett eget intresse av att inställa sig hos frivårdsmyndigheten för personutredning eftersom det kan vara fråga om att ersätta fängelse med en annan påföljd.

Vid remissbehandlingen har flera remissinstanser, bl.a. kriminalvårdsstyrelsen, Malmö tingsrätt och Föreningen Sveriges åklagare, framhållit att det enligt deras mening bör vara möjligt för frivårdsmyndigheten att besluta om polishämtning för att kunna genomföra personutredningen.

Det finns regler som både under förundersökningen i ett brottmål och i samband med huvudförhandlingen medger rätt för berörd myndighet att med tvångsmedel verkställa olika åtgärder mot den misstänkte. De personliga förhållandena har stor betydelse för bl.a. domstolens val av påföljd. Att utredningen i denna del genomförs snabbt och effektivt är också en förutsättning för att prövningen i domstol inte skall fördröjas i onödan. Om, såsom förutsätts i promemorian, den misstänkte i eget intresse inställer sig till utredningen behövs självfallet inte någon polishandräckning. Att genomgående enbart förlita sig på att den misstänkte uppfattar personutredningen som något för honom meningsfullt är enligt min mening orealistiskt. Jag anser därför att frivårdsmyndigheten bör få möjlighet att begära polishandräckning för att kunna genomföra personutredningen.

Mitt förslag: En förtroendeman skall även i fortsättningen kunna förordnas för att ge en misstänkt i brottmål hjälp och stöd under personutredningen.

Promemorians förslag överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser har tillstyrkt eller lämnat förslaget utan erinran i denna del.

Skälen för mitt förslag: Det finns inget skäl att göra några ändringar i de åligganden som frivårdsmyndigheterna har när det gäller att lämna den misstänkte stöd och hjälp under utredningsskedet. Möjligheten att förordna förtroendeman bör därför finnas kvar. Förordnande av en förtroendeman kan vara ett bra sätt att få en snabb start på en lekmanövervakning. Frågan om lekmanövervakare behandlas närmare i promemorian (Ds 1991:10) Frivårdens arbetsformer och resurser som nu remissbehandlas. Min avsikt är att förslagen i den promemorian skall behandlas i samband med 1992 års budgetproposition. Med en aktivare insats från frivårdspersonalen under personutredningen bör enligt min mening även förutsättningarna att få fram fler lekmanövervakare kunna öka.

3 Genomförande

Som framgår av vad jag tidigare anfört är avsikten med de föreslagna ändringarna inte att begränsa domstolarnas möjligheter att införskaffa särskild personutredning i brottmål. Förslagen syftar i stället till att åstadkomma ett mera nyanserat och flexibelt utredningsförfarande. Självfallet bör man undvika att utföra mer omfattande utredningar än som behövs i det enskilda fallet.

För att frivården skall klara av de nya arbetsuppgifterna skall medel som i dag används för personundersökningar föras över till kriminalvården. Flera remissinstanser har ifrågasatt om dessa resurser räcker för att klara de krav som domstolarna kommer att ställa när det gäller kvalitén på utredningarna. Min bedömning är att de medel som i dag avsätts för personundersökningar kan användas på ett effektivare sätt i det av mig föreslagna systemet. Det är naturligtvis svårt att i detalj förutse hur domstolarna kommer att tillämpa de nya reglerna. Min bedömning är att det totalt inte kommer att bli fler utredningar men att utredningarnas omfattning kommer att variera mer än i det nuvarande systemet. Avsikten är att domstolar, åklagare och frivårdsmyndigheter tillsammans skall komma fram till hur yttrandena och den för dessa nödvändiga utredningen skall utformas.

För att utnyttja resurserna inom frivården på bästa sätt bör, som jag tidigare påpekat, de lokala myndigheterna ha ett avgörande inflytande över hur de nya resurserna skall användas. Jag avser att återkomma till denna fråga i samband med 1992 års budgetproposition.

Den nya lagstiftningen bör träda i kraft den 1 juli 1992; dvs. vid ingången till budgetåret 1992/93. Jag förutsätter att kriminalvårdsstyrelsen och domstolsverket, inom ramen för vad som åligger dem beträffande utvärdering m.m. av verksamheten på sina områden, kommer att följa upp tillämpningen av den nya lagstiftningen.

4 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om särskild personutredning i brottmål, m.m.,
2. lag om ändring i sekretesslagen (1980:100),
3. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
4. lag om ändring i lagen (1991:000) om rättspsykiatrisk under sökning.

5 Specialmotivering

5.1 Förslaget till lag om särskild personutredning i brottmål, m. m.

Övergången till ett nytt eller åtminstone i väsentliga delar ändrat system sker genom att LPU ersätts av en ny lag. Av rubriken framgår att lagen innehåller bestämmelser om vissa former av personutredning i brottmål. I lagen har också bestämmelserna om § 7-intyg inarbetats i enlighet med det förslag som har lagts fram i propositionen om psykiatrisk tvångsvård, m.m. (prop. 1990/91:58).

1 §

När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet, skall rätten inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten.

Ett sådant yttrande behöver dock inte inhämtas, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om rätten inhämtar utredningen på annat sätt.

I paragrafen slås fast under vilka omständigheter rätten skall inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten. Om domstolen beslutar att inhämta ett yttrande, är frivårdsmyndigheten skyldig att lämna ett sådant.

I avsnitt 2.2 i den allmänna motiveringen har angetts några typfall då en domstol i allmänhet vid påföljdsbestämningen bör vara betjänt av någon form av personutredning. I avsnitt 2.3 i den allmänna motiveringen behandlas frågan om ordningen för att inhämta personutredning, bl.a. frågan om när yttrande skall inhämtas från frivårdsmyndigheten.

Beträffande dom på skyddstillsyn är avsikten att domstolen normalt bör

inhämta ett yttrande. Endast i undantagsfall bör skyddstillsyn ådömas utan att frivårdsmyndigheten har fått tillfälle att yttra sig. Även om rätten har tillgång till utredning från någon annan myndighet kan det finnas anledning att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten i frågan om åtgärder som kan antas bidra till att den misstänkte avhåller sig från fortsatt brottslighet. Den tillgängliga utredningen bör då bifogas med begäran om yttrande.

Bestämmelsen i första stycket innebär att rätten skall inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten, om det behövs för att avgöra påföljdsfrågan eller annars. Den misstänktes personliga förhållanden kan ha betydelse förutom i påföljdsfrågan även när det gäller t.ex. särskild rättsverkan av brott enligt 36 kap. BrB och utvisning på grund av brott enligt 4 kap. 7 § utlänningslagen (1989:529).

2 §

Beslut att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten skall meddelas så snart det lämpligen kan ske. Om allmänt åtal inte har väckts, får beslut meddelas endast under förutsättning att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för misstanken att han har begått brottet.

I den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3) har redogjorts för i vilket skede domstolen skall begära yttrande från frivårdsmyndigheten. Skillnaden mot vad som gäller enligt LPU är att domstolen kan inhämta yttrande så snart allmänt åtal är väckt mot den misstänkte. Domstolen bör i sitt beslut ange inom vilken tid yttrandet skall lämnas. För att frivårdsmyndigheten skall ha rimlig tid att genomföra utredningen och lämna ett yttrande bör myndigheten normalt få minst fyra veckor till sitt förfogande. Är den misstänkte häktad kan naturligtvis tiden för yttrande behöva sättas väsentligt kortare.

3 §

Frivårdsmyndigheten skall ombesörja den utredning som behövs för yttrandet. Om det behövs för yttrandet, får frivårdsmyndigheten förordna en särskild personutredare att bistå med utredning.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för utredning på tid och plats som frivårdsmyndigheten bestämmer. Om den misstänkte uteblir, får polismyndigheten lämna handräckning för inställelsen.

Frågan om innehållet i yttrandet och den bakomliggande utredningen behandlas i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3). Som framgår av paragrafen får frivårdsmyndigheten förordna en särskild personutredare för att hjälpa till med den utredning som behövs för yttrandet. Det kan vara nödvändigt för frivårdsmyndigheten att i vissa situationer anlita en extern utredare för att få fram utredningen inom rimlig tid och till en rimlig kostnad. t.ex. vid en frivårdsmyndighet som har ett till ytan stort verksamhetsområde eller för att undvika dyr övertidsersättning. I vissa fall kan det

också vara befogat att utnyttja speciell sakkunskap hos en extern person-utredare. Det ankommer på frivårdsmyndigheten att se till att den som förordnas som särskild personutredare har genomgått för ändamålet avsedd utbildning eller att han ändå har tillräckliga kunskaper.

I andra stycket slås fast att en misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för utredning på tid och plats som frivårdsmyndigheten bestämmer. Polismyndigheten får lämna handräckning för att den misstänkte skall inställa sig hos frivårdssmyndigheten.

4 §

Visar det sig under utredningen att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får frivårdsmyndigheten förordna en förtroendeman för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det, skall förtroendemannen entledigas.

Ett uppdrag som förtroendeman upphör när

1. förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,
2. åtalet läggs ned,
3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges,
4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter eller villkorlig dom, eller
5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.

Paragrafen överensstämmer i sak med 4 § andra stycket LPU (se avsnitt 2.4).

5 §

Om det behövs för yttrandet och om inte särskilda skäl talar mot det, får frivårdsmyndigheten eller den som frivårdsmyndigheten utsett att bistå med personutredningen ta del av anteckningar och andra handlingar från förundersökningen samt vara närvarande vid förhör som hålls med den misstänkte.

Paragrafen överensstämmer i sak med 5 § LPU.

6 §

En socialnämnd skall på begäran av rätten, åklagaren eller frivårdsmyndigheten lämna upplysningar om den misstänkte och föreslå de åtgärder som nämnden anser behövs för att främja hans anpassning i samhället.

Paragrafen överensstämmer i sak med 6 § LPU.

7 §

Rätten får, när det finns skäl till det, förordna en läkare att avge läkarintyg om en misstänkt, under förutsättning som anges i 2 § andra meningen. Om rätten särskilt anger det i förordnandet, skall intyget omfatta de medi-

cinska förutsättningarna för att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om avfattningen av läkarintyget. Endast en läkare som får avge utlåtande över en rättspsykiatrisk undersökning får förordnas att avge ett sådant intyg som avses i första stycket andra meningen.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för läkarundersökning på tid och plats som läkaren bestämmer. Om den misstänkte inte inställer sig, får polismyndigheten lämna handräckning för att han skall komma till undersökningen.

Riksdagen beslutade den 30 maj 1991 nya lagar om den psykiatriska tvångsvården (prop. 1990/91: 58, JuU34, SoU13, rskr. 329). Bl.a. beslutade riksdagen om ny lydelse av 7 § LPU, s.k. § 7-intyg. Paragrafen överensstämmer i sak med den av riksdagen beslutade ändringen. I förtydligande syfte har dock i första stycket första meningen tagits in en hänvisning till 2 § andra meningen så att den formella förutsättningen för att inhämta § 7-intyg är densamma som för särskild personutredning.

Frågan om förordnande av läkare som skall utfärda intyg tas upp i proposition 1990/91: 120 om den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten, m. m. (s. 25).

8 §

Från en verksamhet där sekretess gäller enligt 7 kap. 1 § eller 4 § första och tredje styckena sekretesslagen (1980:100) skall det utan hinder av sekretessen lämnas ut sådana uppgifter om en misstänkt som behövs för ett läkarintyg enligt 7 §.

Paragrafen överensstämmer i sak med 8 § LPU.

9 §

I ett ärende om nåd får justitiedepartementet och högsta domstolen inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten, upplysningar från en socialnämnd enligt 6 § eller förordna om läkarintyg enligt 7 §.

Paragrafen överensstämmer i sak med 9 § LPU med det tillägget att justitiedepartementet och högsta domstolen i ärenden om nåd också kan inhämta upplysningar från socialnämnden enligt 6 §.

10 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om ersättning för uppdrag som särskild personutredare enligt 3 §, förtroendemans enligt 4 § och undersökningsläkare enligt 7 §.

Paragrafen motsvarar i huvudsak 10 § LPU. Bestämmelsen har utformats så att den skall ge ett klart stöd för bl.a. överenskommelser mellan

5.2 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

7 kap. 22 §

Ändringen 7 kap. 22 § är föranledd av att LPU ersätts med lagen om särskild personutredning i brottmål, m.m. Begreppet särskild personutredning täcker också det som hittills benämnts personundersökning.

5.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

9 §

Andra stycket i 9 § upphävs eftersom institutet personundersökning ersätts av yttranden från frivårdsmyndigheten. Om det finns behov av det, skall naturligtvis rätten höra personer som har utfört den utredning som legat till grund för frivårdsmyndighetens yttrande.

12 §

Ändringen i tredje stycket är en följd av ändringen i 9 §.

5.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:000) om rättspsykiatrisk undersökning

4 §

Ändringen är föranledd av att LPU ersätts med lagen om särskild personutredning i brottmål, m.m. 7 § LPU motsvaras av 7 § i den nya lagen.

6 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om särskild personutredning i brottmål, m. m.,
2. lag om ändring i sekretesslagen (1980:100),
3. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
4. lag om ändring i lagen (1991:000) om rättspsykiatrisk undersökning.

7 Beslut

Prop. 1991/92:2

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Inom justitiedepartementet har utarbetats ett förslag till ny ordning för personutredning i brottmål. Förslaget innebär i korthet följande.

Det nuvarande personundersökningsinstitutet avskaffas. Domstolarnas behov av personutredning skall i stället normalt tillgodoses genom yttranden från frivårdsmyndigheten. Sådant yttrande skall inhämtas när domstolen behöver en särskild utredning om den misstänktes personliga förhållanden eller om lämpliga åtgärder som kan vidtas för att minska riskerna för fortsatt brottslighet. Ett yttrande — och den utredning som ligger till grund för yttrandet — skall inte göras mer omfattande än som behövs för att domstolen skall kunna fatta beslut i påföljdsfrågan i det enskilda fallet.

Det nuvarande formella kravet på personundersökning för att någon skall kunna dömas till fängelse i sex månader eller däröver eller skyddstillsyn eller överlämnas till särskild vård avskaffas.

Avsikten är att den utredning som skall ligga till grund för frivårdsmyndighetens yttrande normalt skall utföras av frivårdspersonalen. En fördel med att arbetet utförs av frivårdstjänstemännen är att frivården redan på utredningsstadiet kan planera vilka åtgärder som skall vidtas under övervakningstiden och att övervakningen därför kan komma igång snabbare. Om frivårdsmyndigheten i större utsträckning än idag ges möjlighet att utreda och planera en kommande övervakning redan före domen på skyddstillsyn bör innehållet i verkställigheten av olika varianter av skyddstillsyn dessutom på ett bättre sätt än vad som sker i dag kunna förmedlas till domstolen. Detta torde i sin tur kunna bidra till att skyddstillsyn kan komma till ökad användning på bekostnad av fängelse.

Möjligheten att förordna särskilda personutredare bör dock finnas kvar. Det kan vara nödvändigt för att i vissa fall få fram utredningar inom rimlig tid och till en rimlig kostnad, t.ex. vid en frivårdsmyndighet som har ett till ytan stort verksamhetsområde. Om kriminalvården själv disponerar medlen för personutredningar — till skillnad från vad som gäller i dag då domstolen beslutar om ersättningar till personundersökare — får personutredningsverksamheten vägas mot annan verksamhet som frivården skall genomföra. En sådan avvägning är ett incitament att använda de totala resurserna på ett mer rationellt sätt än vad som sker i dag. De medel som i dag disponeras av domstolarna för ersättningar till personundersökare bör därför föras över till kriminalvården.

1 § När det i ett brottmål för avgörandet av påföljdsfrågan eller annars behövs särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om vilka åtgärder som kan vidtas för att minska risken för fortsatt brottslighet, skall rätten inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten.

Yttrande som avses i första stycket behöver dock inte inhämtas, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om rätten inhämtar utredningen på annat sätt.

2 § Beslut att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten skall meddelas så snart det lämpligen kan ske. Innan allmänt åtal har väckts får sådant beslut endast meddelas om den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars föreligger sannolika skäl för att han har begått den.

3 § Frivårdsmyndigheten skall ombesörja den utredning som behövs för yttrandet. I yttrandet skall myndigheten redogöra för den misstänktes personliga förhållanden samt föreslå lämpliga åtgärder som kan vidtas för att minska risken för fortsatt brottslighet.

Frivårdsmyndigheten får förordna en särskild personutredare för att bistå med utredning som behövs för yttrandet.

4 § Om det under utredningen visar sig att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får frivårdsmyndigheten förordna en förtroendeman för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det skall förtroendemannen entledigas.

Ett uppdrag som förtroendeman upphör när

1. förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,
2. åtalet läggs ned,
3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges,
4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter eller villkorlig dom,
5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.

5 § Om det behövs för yttrandet och om inte särskilda skäl talar mot det, får frivårdsmyndigheten eller den som frivårdsmyndigheten utser ta del av anteckningar och andra handlingar från förundersökningen samt vara närvarande vid förhör som hålls med den misstänkte.

6 § Socialnämnden skall på begäran av frivårdsmyndigheten, åklagaren eller rätten lämna upplysningar beträffande den misstänkte och föreslå de åtgärder som nämnden anser behövs för att främja hans anpassning i samhället.

7 § Rätten får, när det finns skäl till det, förordna en läkare att avge läkarintyg angående den misstänkte. Om rätten särskilt anger det i förordnandet, skall intyget omfatta de medicinska förutsättningarna för att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om avfattningen av läkarintyget. Endast en läkare som får avge

utlåtande över en rättspsykiatrisk undersökning får förordnas att avge ett sådant intyg som avses i första stycket andra meningen.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för läkarundersökning på tid och plats som läkaren bestämmer. Om den misstänkte inte inställer sig får polismyndigheten lämna handräckning för att han skall komma till undersökningen.

8 § Från en verksamhet där sekretess gäller enligt 7 kap. 1 § eller 4 § första och tredje styckena sekretesslagen (1980:100) skall utan hinder av sekretessen lämnas ut sådana uppgifter om en misstänkt som behövs för ett läkarintyg enligt 7 §.

9 § I ärenden om nåd får justitiedepartementet inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten eller förordna om läkarintyg enligt 7 §.

10 § Den som har anlitats som särskild personutredare enligt 3 §, den som har förordnats till förtroendeman enligt 4 § och den som har avgett läkarintyg enligt 7 § har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som fastställs av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den _____, då lagen (1964: 542) om personundersökning i brottmål upphör att gälla. I fråga om förordnande om personundersökning som har meddelats före ikraftträdandet skall 4 – 6 och 10 §§ i den gamla lagen fortfarande tillämpas.

Yttranden över promemorian (Ds 1990:88) Ny lag om personutredning i brottmål har kommit in från domstolsverket, riksåklagaren (RÅ), kriminalvårdsstyrelsen (KVS), brottsförebyggande rådet (BRÅ), socialstyrelsen, riksrevisionsverket, rikspolisstyrelsen, Göta hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, Huddinge, Norrköpings, Malmö, Göteborgs och Haparanda tingsrätter, kriminalvårdens regionkanslier i Göteborg, Malmö och Stockholm, frivårdsmyndigheterna i Karlstad, Landskrona, Luleå och Uppsala Norra distrikt, statens rättspsykiatriska klinik i Stockholm, påföljdsutredningen (JU 1990:02), chefsjustitieombudsmannen Claes Eklundh (JO), domstolsutredningen (JU 1989:06), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges Frivårdstjänstemän, Svenska fångvårdssällskapet, Föreningen Styresmän och Assistenten m. fl. vid Kriminalvårdsanstalterna (SAK), Föreningen Sveriges åklagare samt Nämndemännens riksförbund.

RÅ har överlämnat yttranden från överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Härnösand, Kalmar, Luleå och Vänersborg samt från åklagarmyndigheten i Östersund.

Rikspolisstyrelsen har bifogat yttranden från polismyndigheterna i Stockholm, Göteborg och Malmö. SACO/SR har översänt yttranden från medlemsförbunden JUSEK och Sveriges Psykologförbund.

1 Förslag till

Lag om särskild personutredning i brottmål, m. m.

Häri genom föreskrivs följande.

1 § När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet, skall rätten inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten.

Ett sådant yttrande behöver dock inte inhämtas, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om rätten inhämtar utredningen på annat sätt.

2 § Beslut att inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten skall meddelas så snart det lämpligen kan ske. Om allmänt åtal inte har väckts, får beslut meddelas endast under förutsättning att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för misstanken att han har begått brottet.

3 § Frivårdsmyndigheten skall ombesörja den utredning som behövs för yttrandet. Om det behövs för yttrandet, får frivårdsmyndigheten förordna en särskild personutredare att bistå med utredning.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för utredning på tid och plats som frivårdsmyndigheten bestämmer. Om den misstänkte inte inställer sig, får polismyndigheten lämna handräckning för att han skall komma till utredningen.

4 § Visar det sig under utredningen att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får frivårdsmyndigheten förordna en förtroendemans för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det, skall förtroendemannen entledigas.

Ett uppdrag som förtroendemans upphör när

1. förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,
2. åtalet läggs ned,
3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges,
4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter eller villkorlig dom eller
5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.

5 § Om det behövs för yttrandet och om inte särskilda skäl talar mot det, får frivårdsmyndigheten eller den som frivårdsmyndigheten utsett att bistå med personutredning ta del av anteckningar och andra handlingar från förundersökningen samt vara närvarande vid förhör som hålls med den misstänkte.

6 § En socialnämnd skall på begäran av rätten eller frivårdsmyndigheten lämna upplysningar om den misstänkte och föreslå de åtgärder som nämnden anser behövs för att främja hans anpassning i samhället. Även på begäran av åklagaren skall socialnämnden lämna sådana upplysningar, om det behövs för att åklagaren skall kunna fatta beslut om en misstänkt i ett brottmål.

7 § Rätten får, när det finns skäl till det, förordna en läkare att avge läkarintyg om en misstänkt, under förutsättning som anges i 2 § andra meningen. Om rätten särskilt anger det i förordnandet, skall intyget omfatta de medicinska förutsättningarna för att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar

föreskrifter om avfattningen av läkarintyget. Endast en läkare som får avge utlåtande över en rättspsykiatrisk undersökning får förordnas att avge ett sådant intyg som avses i första stycket andra meningen.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig för läkarundersökning på tid och plats som läkaren bestämmer. Om den misstänkte inte inställer sig får polismyndigheten lämna handräckning för att han skall komma till undersökningen.

8 § Från en verksamhet där sekretess gäller enligt 7 kap. 1 § eller 4 § första och tredje styckena sekretesslagen (1980:100) skall det utan hinder av sekretessen lämnas ut sådana uppgifter om en misstänkt som behövs för ett läkarintyg enligt 7 §.

9 § I ett ärende om nåd får justitiedepartementet och högsta domstolen inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten, upplysningar från en socialnämnd enligt 6 § eller förordna om läkarintyg enligt 7 §.

10 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om ersättning för uppdrag som särskild personutredare enligt 3 §, förtroendeman enligt 4 § och undersökningsläkare 7 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1992, då lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål upphör att gälla. I fråga om förordnande om personundersökning som har meddelats före ikraftträdandet skall 4 – 6 och 10 §§ i den gamla lagen, fortfarande tillämpas.

2 Förslag till

Lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Prop. 1991/92:2

Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 22 § sekretesslagen (1980:100) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap.

22 §

Sekretess gäller hos domstol i brottmål samt i annat mål eller ärende, i fråga om vilket bestämmelserna om förundersökning i brottmål är tillämpliga, för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid *personundersökning*, rättspsykiatrisk undersökning eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i annan myndighets verksamhet för att gå domstol till handa med utredning som nu har nämnts.

Sekretess gäller hos domstol i brottmål samt i annat mål eller ärende, i fråga om vilket bestämmelserna om förundersökning i brottmål är tillämpliga, för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid *särskild personutredning*, rättspsykiatrisk undersökning eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i annan myndighets verksamhet för att gå domstol till handa med utredning som nu har nämnts.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretess i högst femtio år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1992.

3 Förslag till

Prop. 1991/92: 2
Bilaga 4

Lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 9 § lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha följande lydelse.

9 §⁵

Den som är under arton år får inte dömas till fängelse eller skyddstillsyn, om inte den som har vårdnaden om honom har blivit hörd i målet, där så lämpligen kunnat ske.

Innan någon som är under tjuugoett år döms till påföljd som avses i första stycket skall den som har utfört personundersökning i målet höras, om det finns skäl till det.

Rätten får överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård inom socialtjänsten endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 3 §. Ett sådant yttrande krävs också, om det inte finns särskilda skäl, för att rätten skall få döma den som är under tjuugoett år till fängelse i mer än tre månader.

Vårdnadshavare som hörs enligt första stycket har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1992.

⁵ Senaste lydelse 1985: 398.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1991-05-28

Närvarande: justitierådet Böret Palm, regeringsrådet Sigvard Berglöf, justitierådet Lars K Beckman.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 23 maj 1991 har regeringen på hemställan av statsrådet Laila Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om särskild personutredning i brottmål, m.m.
2. lag om ändring i sekretesslagen (1980: 100),
3. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Owe Horned.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	2
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 13 juni 1991 ...	7
1 Inledning	7
2 Allmän motivering	7
2.1 Allmänna utgångspunkter	7
2.2 När skall särskild personutredning inhämtas?	12
2.3 Ordningen för att inhämta personutredning	18
2.4 Kurativa åtgärder	24
3 Genomförande	24
4 Upprättade lagförslag	25
5 Specialmotivering	25
5.1 Förslaget till lag om särskild personutredning i brottmål	25
5.2 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)	29
5.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	29
5.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:000) om rätts- psykiatrisk undersökning	29
6 Hemställan	29
7 Beslut	30
Bilaga 1 Sammanfattningen av promemorian	31
Bilaga 2 Promemorians lagförslag	32
Bilaga 3 Förteckning över remissinstanserna	34
Bilaga 4 Lagrådsremissens lagförslag	35
Bilaga 5 Lagrådets yttrande	39